অধ্যায় ৮ ঃ অৰবিন্দ ঃ ক্ৰমবিকাশ

অধ্যায় গাঁথনি

৮.১ উদ্দেশ্য

৮.২ পৰিচয়

৮.৩ সৃষ্টি আৰু জগত প্ৰক্ৰিয়াৰ ধাৰণা

৮.৪ অজ্ঞানতাৰ স্বৰূপ আৰু প্ৰকাৰ

৮.৫ ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদ

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

৮.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৮.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সৃষ্টিৰ স্বৰূপক স্পষ্ট কৰিব পাৰিব
- অজ্ঞানতাৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰসমূহক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ক্ৰমবিকাশ আৰু উদঘাটনৰ মাজৰ সম্বন্ধক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
- ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদক পুংখানুপুংখভাৱে বুজিব পাৰিব।

৮.২ পৰিচয়

ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাৰ মহাসাগৰত অৰবিন্দৰ দৰ্শন এক আশ্চাৰ্য্যজনক দ্বীপ সদৃশ। তেওঁ ভাৰতীয় ৰাষ্ট্ৰবাদৰ বিশিষ্ট্য ব্যক্তিসকলৰ মাজৰ এজন আৰু ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাৰ (পৌৰাণিক) এক উজ্জ্বল নক্ষত্ৰ)। ভাৰতীয় দাৰ্শনিক চিন্তাধাৰাৰ প্ৰতি অৰবিন্দৰ সমগ্ৰ মনোভাৱ এই অনুমান বা ধাৰণাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল যে দৰ্শন, সমাজবিজ্ঞান আৰু আনকি বিজ্ঞানৰ সৰ্বোচ্চ সত্যতা নিহিত হৈ থাকে। বেদ হৈছে ভাৰতীয় জ্ঞানৰ মূল ভেঁটি নাইবা মূল। ভাৰতীয় সংস্কৃতি আৰু দৰ্শনৰ গছজোপা কেনেকৈ বেদৰ মাজত শিপাঁই আছে, তাক অৰবিন্দই প্ৰকট কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, যি গভীৰ, মজবুত আৰু দৃঢ়। সেয়ে তেওঁৰ দৰ্শনত আমি এক বিশাল সংশ্লেষণক বিচাৰি পাও, য'ত আধুনিক বৈজ্ঞানিক চিন্তাৰ অৰ্জনসমূহক আধিবৈজ্ঞানিক সমতলত সম্পূৰ্ণৰূপে

স্বীকাৰ কৰা হৈছিল।

ভাৰতীয় ৰাষ্ট্ৰীয় আন্দোলনত শ্ৰী অৰবিন্দ আছিল এজন বৈপ্লৱিক নেতা, এজন সুদীপ্ত বক্তা আৰু এজন সাংবাদিক। তেওঁ বিদেশী শাসনৰ বিপক্ষে এক ৰাজনৈতিক সংঘৰ্ষক শান্তিপূৰ্ণ উপায়েৰে সঞ্চালন কৰিব পাৰি বুলি ঘোষণা কৰিছিল। তেওঁৰ ৰাজনৈতিক কৰ্মসমূহ সত্যতাৰ উচ্চ আদৰ্শ আৰু বিশ্বপ্ৰেমৰ প্ৰতি থকা ভক্তি বা পূৰ্ণ বিশ্বাসৰ দ্বাৰা চিহ্নিত হৈছিল যাক তেওঁ নিজে তৈয়াৰ কৰিছিল। কেইবছৰ মানৰ পাছত তেওঁ পণ্ডিচেৰীলৈ গুছি গৈছিল, য'ত তেওঁ জীৱনৰ বাকী থকা চল্লিশ বছৰ অতিবাহিত কৰিছিল। আত্মজয় আৰু জ্ঞানৰ প্ৰতি তেওঁৰ জীৱনটো সম্পূৰ্ণভাৱে উৎসৰ্গিত হৈছিল। এজন কবি, দাৰ্শনিক আৰু ৰহস্যবাদী হিচাপে শ্ৰীঅৰবিন্দই সৰ্বোত্তম গৌৰৱ নাইবা মহানতাৰ এক স্থান দখল কৰিছে।

শ্ৰী অৰবিন্দৰ দৰ্শন ভাৰতীয় আৰু পাশ্চাত্য দৰ্শন উভয়ৰে এক মিলন ক্ষেত্ৰ। পাশ্চাত্যদৰ্শনৰ মূল লক্ষ্য হৈছে ইয়াৰ ক্ৰমবিকাশ আৰু জগত সম্বন্ধীয় বৈশিষ্ট্যৰ এক সম্পূৰ্ণ উপলব্ধিক প্ৰাপ্ত কৰা। কিন্তু ই বৌদ্ধিকতাবাদ আৰু ইয়াৰ অস্তিত্বমূলক দৃষ্টিভঙ্গীৰ দ্বাৰা বাধ্যগ্ৰস্ত হয়। আনহাতে ইয়াৰ আৱশ্যকতা আধ্যাত্মিক দৃষ্টিকোণহে। ঠিক সেইদৰে ভাৰতীয় দৰ্শন তথা চিন্তা আধ্যাত্মিক কিন্তু ব্যক্তিবাদী আৰু স্থিৰ। ব্যক্তিবাদৰ ঠেক গণ্ডীক ভঙ্গ কৰি এক গতিশীল আৰু জগতসম্পৰ্কীয় বৈশিষ্ট্য লাভ কৰিব লাগিব। অৰবিন্দৰ দৰ্শনে ক্ৰমবিকাশৰ প্ৰধান সমস্যাৰ লগত জড়িত হোৱাৰ দ্বাৰা এই কাম পূৰ্ণ কৰিছে।

ক্ৰমবিকাশৰ ধাৰণাটো ভাৰতীয় দৰ্শনতকৈ পাশ্চাত্য দৰ্শনত অনস্বীকাৰ্য্যৰূপে অধিক স্পষ্ট। গ্ৰীক দাৰ্শনিক এৰিষ্টটলে কয় যে ক্ৰমবিকাশ উদ্দেশ্যমূলক (Teleolagical), কিয়নো ই আছিল সম্ভাৱনাৰ পৰা প্ৰকৃত বা যথাৰ্থলৈ হোৱা এক ক্ৰমাগত ৰূপান্তৰ। যথাৰ্থতে, সৃষ্টিৰ সমস্যাটো গ্ৰীকদৰ্শনত এক বাধাৰ প্ৰাচীৰ স্বৰূপ আছিল। প্লেটৰ মতে, সৃষ্টি এক জড়বাদী প্ৰক্ৰিয়া নহয় বৰঞ্চ এক আদৰ্শ আৰু বৌদ্ধিক প্ৰক্ৰিয়া। সেয়ে, তেওঁ সৃষ্টিৰ ধাৰণাটোক সৃষ্টিৰ পূৰ্বেই অস্তিত্বশীল বুলি কৈছে। সেয়ে প্লেটৰ দৰ্শনত আমি সৃষ্টিকৰ্তাৰ এক যুগ্ম শৃংখল দেখা পাওঁ — এটা হৈছে ধাৰণা, যি পৰম সৃষ্টিকৰ্তা আৰু আনটো হৈছে ঈশ্বৰ। ধাৰণাৰ পৰা কোনো নমুনা লাভ নকৰাকৈ ঈশ্বৰে স্পষ্টৰূপে সৃষ্টিৰ শক্তি লাভ কৰিব নোৱাৰে। আৰু ধাৰণাইও পোণপটীয়াকৈ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে, যিহেতু সিহঁতৰ সৃষ্টি কৰাৰ শক্তি নাথাকে।

গ্ৰীক দাৰ্শনিকসকল সদায় প্ৰথমে বৰ্হিদিশে গতি কৰে আৰু পিছৰ অৱস্থাত অন্তৰ্দিশে গতি কৰে। সেই কাৰণেই গ্ৰীকদৰ্শনত বিবেক বা চেতনাৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা অভিগমনক কেতিয়াও সম্পূৰ্ণৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পৰা নাছিল। আনহাতে, ভাৰতীয় দৰ্শন আদিৰ পৰা অন্তৰ্মুখী আছিল। সৰ্বোত্তম সত্ত্বাক সদায় 'আত্মা' (Atmanor Self) হিচাপে গণ্য কৰা হৈছিল। সেইকাৰণে, জগতৰ ব্যাখ্যা সদায় চেতনাৰ দৃষ্টিকোণৰ ফালৰ পৰা হৈছিল। সত্বা বা সত্যতাৰ বিভিন্ন মানক চেতনাৰ বিভিন্ন মানৰ দ্বাৰা ব্যাখ্যা কৰা হৈছিল। শ্ৰী অৰবিন্দই সমগ্ৰ জগতক 'সচ্চিদানন্দ' নাইবা সৰ্বোত্তম

চেতনাৰ দৃষ্টিৰে প্ৰত্যক্ষ কৰিছিল। তেওঁৰ মতে, সকলো সত্ত্বা চেতনা হোৱাৰ লগতে যিকোনো বস্তুৰ সত্যতাৰ মাপ চেতনাৰ স্বৰূপৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্ধাৰিত হয়, যি ইয়াৰ মাজতে প্ৰকট হয়। সত্ত্বাৰ মাপকাঠিত যিকোনো বস্তুৰ উচ্চ স্থান, গভীৰতম আৰু অধিক সন্মিলিত ই হেছে চেতনা যি ইয়াৰ মাজতে প্ৰকট হয়। 'সচ্চিদানন্দ' 'সৎ' (Sat), 'চিৎ' (Chit) আৰু 'আনন্দ' (Ananda) ৰ ত্ৰয়াত্মক নীতি (Triune Principle) ৰ বাবে এক সাধাৰণ নামৰ বাহিৰে আন একো নহয়।

৮.৩ সৃষ্টি আৰু জগত প্ৰক্ৰিয়াৰ ধাৰণা

সৃষ্টিৰ ধাৰণাটো জন্মে দুটা দুটা প্ৰশ্নৰ সন্দৰ্ভত — "পৰম সত্ত্বাক কিয় পৰম বা পূৰ্ণ (Absolute) আৰু অনন্ত (Infinite) ৰূপে ধৰা হয়?" নাইবা "পৰম সত্ত্বাক কেনেদৰে ধাৰণ কৰা হয়?" শ্ৰী অৰবিন্দই সৃষ্টিক এক দ্বি-গুণাত্মক প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে নিৰীক্ষণ কৰিছে। প্ৰথমে, ই হৈছে পাৰ্থিব জগতৰ ৰূপত আত্মাৰ এক অধোগমন (Descent) আৰু দ্বিতীয়তে, আত্মাৰ প্ৰতি পাৰ্থিব ৰূপৰ এক উৰ্দ্ধগমন (Ascent)। গতিকে সৃষ্টি অধোগমন আৰু ঊৰ্দ্ধগমন নাইবা ক্ৰমবিকাশ আৰু উদঘাটনৰ এক প্ৰক্ৰিয়া। যিদৰে যেতিয়াই আমি জ্ঞান লাভ কৰোঁ, তেতিয়াই আমি জ্ঞানৰ প্ৰতি অধোগমণ কৰোঁ, কিন্তু জ্ঞানে তেতিয়া আমাৰ প্ৰতি উৰ্দ্ধগমণ কৰে। ঠিক তেনেদৰে, আধ্যাত্মিক ৰূপান্তৰে আত্মাৰ অধোগমণক পূৰ্বানুমান কৰে, যি সৃষ্টিৰ উৎসৰ বাহিৰে আন একো নহয়।

অধোগমণ নাইবা উদঘাটনঃ শ্ৰী অৰবিন্দৰ সৃষ্টিৰ অনৈচ্ছিক দিশৰ ব্যাখ্যাই কিছু মাত্ৰাত সৃষ্টিৰ বৈদিক ৰ্কানাক অনুকৰণ কৰে। বেদান্ত দৰ্শনত সৃষ্টিক অজ্ঞানতা বা অবিদ্যাৰ পৰিণাম হিচাপে বৰ্ণনা কৰিছে। অজ্ঞানতাবশত আমি জগত আৰু অৱভাসিক আত্মাক একমাত্ৰ সত্ত্বা বা সত্য (Reality) ৰূপে গ্ৰহন কৰোঁ। কিন্তু, বেদান্তৰ মতে প্ৰকৃতাৰ্থত সৃষ্টি বুলি একো নাই, বৰঞ্চ এই জাগতিক বিকেন্দ্ৰীকৰণ এক আনন্দময় কৰ্ম নাইবা লীলাৰ বাহিৰে আন একো নহয়।

শ্ৰী অৰবিন্দৰ মতে, সৃষ্টি আনন্দৰ এক প্ৰকাশৰ বাহিৰে আন একো নহয়। আমোদ বা উল্লাস সৃষ্টিৰ ৰহস্য, যি জন্ম আৰু মৃত্যুৰো কাৰণ । বেদান্তৰ দৰে শ্ৰী অৰবিন্দইও কৈছিল যে সৃষ্টি এক আনন্দময় খেলা আৰু এক লীলা। শক্তিৰ এক গতি হিচাপে এই জগতখন অধিক নৈমিত্তিক (Casual) আৰু অন্তদৃষ্টি (Insight) ৰ ৰূপত প্ৰকট হয়, যি সচেতনভাৱে ৰূপ আৰু অভিব্যক্তিৰ সৃষ্টি কৰে। কিন্তু যিটো মুহূৰ্তত এইবোৰ ৰূপৰ সৃষ্টিৰ উদ্দেশ্যৰ ওপৰত আমি প্ৰতিবিম্বিত হওঁ, আমি উপলব্ধি কৰোঁ যে এই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডখন আনন্দ বা উল্লাসৰ এ অভিব্যক্তি। ফলস্বৰূপে ইয়াৰ সৈতে আমি এক হৈ পৰোঁ। সৎচ্চিদানন্দৰ সম্বন্ধত জগত সৃষ্টিৰ এই প্ৰক্ৰিয়াকে লীলা বুলি কোৱা হয়। সেই কাৰণে শ্ৰী অৰবিন্দই সৃষ্টিৰ সমগ্ৰতাক এক লীলা অৰ্থাৎ শিশু সকলৰ আনন্দ কবিৰ আনন্দ অভিনেতাৰ আনন্দ আদি বুলি কৈছে। পৰম ব্ৰহ্ম নিজেই খেল, তেৱেঁই খেলুৱৈ আৰু তেৱেঁই ক্ৰীড়াক্ষেত্ৰ। লীলা পৰম সুখৰ পৰা, পৰম সুখৰ দ্বাৰা আৰু পৰম সুখৰ বাবে সৃষ্ট।

সেয়ে সৃষ্টি বিশুদ্ধ তথা নিৰ্মল লীলা (Pure Lilla), যি ব্ৰহ্মৰ অবিৰত আৰু বিনোদনধৰ্মী কাৰ্যকলাপৰ অভিব্যক্ত।

শ্ৰী অৰবিন্দই সৃষ্টিক অবিদ্যা বা অজ্ঞানতাত আত্মাৰ মগ্নতা হিচাপেও বৰ্ণনা কৰিছে। অবিদ্যা হৈছে নিজকে আংশিক ভাৱে আটক কৰাৰ এক দিব্য চেতনা (Divine Cousciousness) অবিদ্যা নিজেও দিব্য চেতনাৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ। অবিদ্যা বা অজ্ঞানতা দুটা ক্ষেত্ৰৰ মাজত অৱস্থান কৰে। এটা চৰম যাক কোৱা হয় চৰম দিব্য চেতনা আৰু আনটো হৈছে সম্পূৰ্ণ জ্ঞানবিহীনতাৰ সম্ভাৱনা। অবিদ্যা এই দুয়োৰে মাজত অৱস্থান কৰে আৰু ইয়ে হৈছে সৃজিত জগতৰ ক্ষেত্ৰ নাইবা স্থিতি। সেইবাবে পৰম সত্ত্বাই নিজে অবিদ্যাত অধোগমন কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত ল'য়। সেয়াই সৃষ্টি শ্ৰী অৰবিন্দ এই বিষয়ত সতৰ্ক আছিল যে পৰম সত্ত্বাই কিয় অবিদ্যাৰ পৰা সৃষ্টি কৰাটোক নিৰ্বাচন কৰে? ই কিয় জ্ঞানৰ পৰা নহয়? ই ইয়াৰ শক্তিৰ এক সীমাবদ্ধতা নহয়নে? ইত্যাদি। এই সমূহ সমস্যাৰ সন্দৰ্ভত শ্ৰী অৰনিন্দই কয় যে পৰমসত্ত্বাই তাৰ স্ব-জ্ঞানৰ পূৰ্ণতাৰ পৰা সৃষ্টি কৰিব পাৰে। কিন্তু ই কেৱল মহানতম জগতৰ উচ্চতৰ সৃষ্টি যাক দেখা পায় কেৱল সাধু আৰু ঋষিমুনি সকলেহে। কিন্তু অল্পতৰ জগত (Lesser World), য'ত 'মানুহে' বাস কৰে সি সৃষ্টি হয় অবিদ্যাৰ পৰা। দুখন জগতৰ মাজত নিৰূপন কৰা পাৰ্থক্যৰ দ্বাৰা শ্ৰী অৰবিন্দই অদ্বৈত বেদান্তৰ পৰা বেলেগ এক দৃষ্টিকোণ প্ৰদান কৰিছে। অৰবিন্দই জগতক এক মৰ্যাদা আৰু বাস্তৱিকতা প্ৰদান কৰিছে। কিন্তু 'মায়া' ৰ ধাৰণাৰ অবিহনে জগতক সঠিক ভাৱে বুজাব পৰা নাযায়।

মায়া (Maya) ৰ ধাৰণাটোক দুটা ভিন্ন উপায়েৰে বুজাব পৰা যায়। প্ৰথম অৰ্থত, ই এক শক্তি সাংগঠনিক আৰু সৃজনাত্মক আৰু দ্বিতীয় অৰ্থত ই হৈছে ভ্ৰম নাইবা মিছা ভাৱনা প্ৰস্তুতকাৰী কল কৌশল। অৰবিন্দই শক্তিৰ ৰূপত মায়াৰ প্ৰথমটো অৰ্থক গ্ৰহন কৰিছে, যিয়ে জগতৰ সৃষ্টি কৰে ই সৎচ্চিদানন্দৰ অক শক্তি, যিয়ে অসীম অস্তিত্বৰ পৰা জগতৰ ৰূপ বা আকাৰ সমূহক বুজিব পাৰে, অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে আৰু পৰিমাপ কৰিব পাৰে। অন্য এক অৰ্থাত অৰবিন্দই মায়াৰ দ্বিতীয় অৰ্থতো ব্যৱহাৰ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, জগতক মায়া বুলিও ক'ব পৰা যায়, যিহেতু ই অসীম অস্তিত্বৰ আৱশ্যকীয় সত্যতা নহয়।

যিহেতু আমি ইতিমধ্যে জানিব পাৰিছো যে সৃষ্টি হৈছে অজ্ঞানতাত আত্মাৰ মগ্নতা, সেয়ে, অজ্ঞানতাৰ স্বৰূপক প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰাতো অনিবাৰ্য।

৮.৪ অজ্ঞানতাৰ স্বৰূপ আৰু প্ৰকাৰসমূহ

শ্ৰী অৰবিন্দৰ মতে, অজ্ঞানতা জ্ঞানৰ এক আকাৰ, যদিও ই আংক্ষিক, খণ্ডিত আৰু বিকৃত। অজ্ঞানতাক দুৰ্বলতাৰ চিহ্ন ৰূপে ধাৰণ কৰা হোৱা নাই, বৰং জ্ঞানৰ লেখিয়া এক শক্তিৰূপেহে ধৰা হৈছে। ইয়াক আংশিক ভাৱে নিজকে বাধিত কৰাৰ শক্তি বুলি ক'ব পৰা যায়, কিন্তু এক দিব্য শক্তি হোৱাৰ হেতু দিব্য ঐক্যতা (Divine Unity) ক প্ৰভাৱন্বিত কৰিব নোৱাৰে।

জ্ঞানৰ আৰু অজ্ঞানতাৰ অপৰিহাৰ্য্য ৰূপে ইটোৱে সিটোৰ বিৰোধ নকৰে। ইহঁত দুয়োটায়ে বেলেগ, কিন্তু পৰম সত্বাৰ পৰিপূৰক দিশ। অজ্ঞানতা জ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰলৈ অগ্ৰসৰ হয় আৰু ফলস্বৰূপে জ্ঞান হৈ পৰে অজ্ঞানতাৰ প্ৰাকৃতিক বা স্বাভাৱিক চৰম সীমা। গতিকে, অবিদ্যা বা অজ্ঞনতাও সাম্ভাব্যমূলকভাৱে জ্ঞান। ই জ্ঞানৰ পথত এটা খোজ।

জ্ঞানৰ সন্ধানৰ তিনিটা ভিন্ন উপায় বা পথ আছে। উচ্চতমত ই হৈছে দিব্য আত্মজ্ঞান (Divine Self Knowledge) ই দিব্যসকলো জ্ঞানও (Divine All Knowledge)। আনহাতে, চৰম, ইয়াত আছে জ্ঞানৰ এক সম্পূৰ্ণ অস্বীকৰণ, 'ফলপ্ৰসূ গতিশীল সৃজনাত্মক জ্ঞানহীনতা'। এই দুয়োটাৰ মাজতে থাকে অজ্ঞানতাৰ স্থিতি বা অৱস্থা। তেওঁ অনুভৱ কৰে যে অজ্ঞনতাৰ অৱস্থাত ই নিজে উৰ্দ্ধ অৱস্থা লাভ কৰিবলৈ আৱশ্যকীয় সকলো যা-যোগাৰ প্ৰস্তুত কৰি লয়, একমাত্ৰ দিব্য আৱৰণে য'ত দূৰৈৰ পৰা এই অৱস্থাত পাব পাৰি তাক প্ৰতিবোধ কৰে। অবিদ্যক অবিদ্যা বুলি এই কাৰণেই কোৱা হয় যে এই অৱস্থাত এজন ব্যক্তি মনৰ উৰ্দ্ধতম দৃষ্টিৰ প্ৰতি অজ্ঞ্য, উচ্চতৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা অজ্ঞতাৰ প্ৰতিও অজ্ঞ। তাৰোপৰি, ই জ্ঞানৰ পথত এটা খোজ, জ্ঞানৰ শক্তিৰ সৈতে সদায় উৎসাহেৰে ভৰপুৰ এক সম্ভাৱনা, উৰ্দ্ধ আত্মিক অধোগমণৰ বাবে অপেক্ষা।

শ্ৰী অৰবিন্দৰ মতে অজ্ঞতা পৰমসত্বাৰ এক শক্তি নহয়। ই তেওঁৰ মাজত বাস নকৰে। আকৌ, ই আত্মাৰ সংখ্যাধিক্যতাৰ এক অন্তর্জাত বৈশিষ্ট্যও নহয়। যেতিয়া ব্যক্তি আত্মা চেতনাৰে পৃষ্ঠীয় স্তৰত থাকে, ই গভীৰতম চেতনাৰ পৰা বাহিৰ হৈ যায়, যিয়ে আন আত্মা আৰু পৰমসত্বাৰ সৈতে ইয়াৰ একাত্মকতাক প্ৰকাশ কৰে। কিন্তু ই চেতনাৰ গভীৰতম স্তৰসমূহকো মুকলি কৰি দিয়ে, য'ত ব্যক্তি আত্মায় আন আন আত্মা আৰু সমগ্ৰ জগত, আৰু পৰমসত্বাৰ সৈতে নিজকে মৌলিক একতাৰ মাজত দেখা পায়।

শ্ৰী অৰবিন্দ সচেতন যে জ্ঞানৰ স্বৰূপক নিৰূপন কৰাৰ যিকোনো প্ৰচেষ্টা প্ৰথমেই অজ্ঞানতাৰ বিভিন্ন দিশবোৰক ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সক্ষম হ'বই লাগিব। ই কাৰণ হৈছে অবিদ্যা বা অজ্ঞানতা জ্ঞানৰ অনুপস্থিতি নহয়, বৰঞ্চ অসমপূৰ্ণ আৰু আংক্ষিক জ্ঞান। তাৰোপৰি ই আহে অবিদ্যাৰ স্তৰৰ পৰা আৰু মানুহে ইয়াক জ্ঞানৰ স্তৰলৈ বৃদ্ধি কৰিব লাগে। শ্ৰী অৰবিন্দই সাত প্ৰকাৰৰ অবিদ্যাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে । অবিদ্যাৰ সাতটা দিশ আবিষ্কাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে তেওঁ সপ্তাংগিক অবিদ্যাক দৃঢ়ভাৱে প্ৰতিপন্ন কৰে। সেইবোৰ হৈছে আচল বা প্ৰকৃত জাগতিক, অহংবাদী, ক্ষণস্থায়ী, মানসিক, আভ্যন্তৰীণ আৰু ব্যৱহাৰিক। এতিয়া অবিদ্যাৰ এইসমূহ ভিন্ন প্ৰকাৰৰ স্বভাৱ বা প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰো আহঁক।

(ক) **মূল বা প্ৰাৰম্ভিক অবিদ্যা** (The Original Ignorance) ঃ 'মূল বা প্ৰাৰম্ভিক অবিদ্যা' দ্বাৰা শ্ৰী অৰবিন্দই বুজায় যে সত্বাসমূহ অজ্ঞ এই ক্ষেত্ৰত যে কোনটে প্ৰকৃততে আচল বা মূল। মানৱসত্বা পৰমব্ৰহ্মৰ প্ৰতিও অজ্ঞ, যি সকলো সত্বা আৰু পৰমসত্বা

(Being and Becoming) উৎস। ইয়াক মূল বা প্ৰাৰম্ভিক অজ্ঞতা বা অবিদ্যা বোলা হয়, যিহেতু ই সকলো প্ৰকাৰৰ অবিদ্যাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ মৌলিক। আনবোৰ যিকোনো প্ৰকাৰে এই প্ৰাথমিক অজ্ঞানতাৰ পৰাই উদয় হয়।

(খ) **জাগতিক অবিদ্যা** (The Cosmic Ignorance) ঃ ই হৈছে জগতৰ প্ৰকৃত স্বৰূপৰ বিষয়ে অজ্ঞতা। সাধাৰণতে, এইটো বিশ্বাস কৰা যায়যে দেশ আৰু কাল জগতখন য'ত সকলো সত্ত্বা বাস কৰে, গতি কৰে, গতি কৰে, আৰু অস্তিত্বশীল হৈ থাকে ইয়েই হৈছে প্ৰকৃত জগত। সেয়ে জগতৰ পৰিবৰ্ত্তনবোৰ সত্ত্বাৰ সন্মুখত সামগ্ৰিক ৰূপত বাস্তৱ তথা সত্য ৰূপে প্ৰতিভাত হয়। অৰবিন্দৰ মতে, ই হৈছে বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ নিজৰ প্ৰকৃত স্বভাৱ সম্পৰ্কে অবিদ্যা সেয়েহে ইয়াক জাগিতিক অজ্ঞানতা বা অবিদ্যা বোলা হয়।

(গ) **অহংবাদী অজ্ঞানতা** (The Egoistic Ignorance) ঃ অজ্ঞানতাৰ এই প্ৰকাৰটো আত্মাৰ নিজৰ স্বভাৱৰ লগতে জড়িত। কেতিয়াবা কোনো জনে অনুভৱ কৰে যে সন্নিহিত আত্মাই প্ৰকৃত আত্মাক উপহাৰ দিয়ে। এজন ব্যক্তিয়ে তেওঁৰ 'মই ভাৱ' নাইবা 'অহংভাৱ' (Ego) কেই সকলো বুলি ধাৰণা কৰে আৰু কেতিয়াও উপলব্ধি নকৰে যে সত্ত্বা আৰু পৰমসত্ত্বাৰ সকলো ৰূপতে নিহিত এক মৌলিক একতা বিদ্যামান। পৰিণতি স্বৰূপে তেওঁ আমাৰ সত্য আত্মাৰ বাবে তেওঁৰ সীমিত অহংবাদী মানসিকতা, জীৱন শক্তি, ভৌতিকতা বা শাৰীৰিকতাক গ্ৰহণ কৰে আৰু আন সকলোকে আত্মা নহয় বুলি স্বীকাৰ কৰে। সেয়ে ইয়াক অহংবাদী অজ্ঞনতা আখ্যা দিয়া হয়।

(ঘ) **ক্ষণস্থায়ী অবিদ্যা বা অজ্ঞানতা** (The Temporal Ignorance) ঃ শ্ৰী অৰবিন্দই কয় যে সকলো মানুহ তেওঁলোকৰ অনন্ত স্বভাৱৰ প্ৰতিও অজ্ঞ। সেই হেতুকে তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে যে মানুহৰ জীৱন কালে অস্তিত্ব সাৰ বা তত্ত্বক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। তেওঁলোকে কেতিয়াও উপলব্ধি নকৰে যে তেওঁলোকৰ স্বৰূপ কিবা প্ৰকাৰে এইবোৰ দেশীয় নাইবা ক্ষণস্থায়ী পৰিমাপৰ উৰ্দ্ধত।

(ঙ) **মানসিক অবিদ্যা** (The Pahchological Ignorance) ঃ মানৱ সত্ত্বাৰ এক গভীৰতম ক্ষেত্ৰ আছে, যি পৃষ্ঠীয় (Superficial) দৃষ্টিত অনাবৃত নহয়, কিন্তু যিয়ে সিহঁতৰ প্ৰকৃত স্বৰূপক সংগঠন কৰে। মানুহ বহু বেছিকৈ অজ্ঞানতাতে অধিষ্ঠিত হৈ থাকে আৰু মানুহৰ পাৰ্শ্ব ক্ৰিয়াকলাপৰ দ্বাৰা প্ৰায় অভিভূত হৈ থাকে, যে তেওঁলোকে 'অতি বিবেক' (Super- Conscient), 'অতিৰিক্ত বিবেক' (Sub-Conscient), 'আন্তৰ বিবেক' (Intra Conscient) আৰু 'পৰিস্থিতি বিবেক' (Circum Conscient) ক সম্পূৰ্ণ ৰূপে আওকান কৰে। এই অজ্ঞানতাক কোৱা হয় মানসিক অজ্ঞানতা বা অবিদ্যা।

(চ) **আভ্যন্তৰীন অজ্ঞানতা** (Constitutional Ignorance) ঃ সাধাৰণতে মানুহে

ভাৱে যে হয় তেওঁলোকৰ শৰীৰ, নহয় জীৱন শক্তি নতুবা মন নাইবা ইহঁতৰ যিকোনো দুটা নাইবা তিনিওটায়ে তেওঁলোকৰ প্ৰকৃত তথা সত্য আভ্যন্তৰীনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। আটাইতকৈ লক্ষ্যনীয়ভাৱে বিদ্যমান বিশ্বাসটো হৈছে যে জীৱন মন আৰু শৰীৰ এই তিনিওটায়ে মানুহৰ সমগ্ৰ সংগঠনক গঠিত কৰে। ই নিৰ্দেশ কৰে যে মানৱ সত্ত্বাৰ এই সত্যৰ পৰা অজ্ঞ যে ই হৈছে মানুহৰ গভীৰতম দিশ, যিয়ে আত্মাৰ শাৰিৰীক পুষ্টি সাধন কৰে তাক বহন কৰে প্ৰাণবন্ত কৰি ৰাখে আৰু মানসিক কাৰ্য্যকলাপকো সেই একে মাত্ৰা প্ৰদান কৰে। ইয়াকে আন্তৰিক অজ্ঞানতা বোলা বয়।

(ছ) **ব্যৱহাৰিক অজ্ঞানতা (**Practical Ignorance**) ঃ** মানসিক ক্ৰিয়াকলাপত সত্ত্বাৰ 'লক্ষ্য' আৰু 'উপায়' ৰ অজ্ঞানতাৰ হেতু মানৱসত্ত্বা অপৰিবৰ্ত্তনীয় ভাৱে বিশৃংখল আৰু লক্ষ্যবিহীন। শ্ৰী অৰিন্দম ই কয়, "এই সমূহ অজ্ঞনতা (ওপৰত উল্লেখিত) ৰ ফল স্বৰূপে মানুহে জগতত সত্য জ্ঞান, পৰিচালনা আৰু জীৱনৰ আনন্দক প্ৰাপ্ত কৰিব নোৱাৰে"। সত্ত্বাসমূহ চিন্তা, ইচ্ছা, সংবেদন, কৰ্ম আদিৰ অজ্ঞ, জগতৰ প্ৰতি থকা প্ৰশ্নসমূহৰ প্ৰত্যেক দিশতে ভুল নাইবা অসম্পূৰ্ণ প্ৰতিক্ৰিয়া ব্যক্ত কৰে, বিভ্ৰান্তিত বিচলিত হয় আৰু সুখ-দুখ, ইচ্ছা-আকাংক্ষা আদিতো হাবাথুৰি খায়। ইয়ে হৈছে সপ্তম ব্যৱহাৰিক অজ্ঞানতা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ 'সৎচ্চিদানন্দ' শব্দটোৰ আক্ষৰিক অৰ্থ কি?

(What is the literal meaning of the word Sachchidananda)

.....

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ শ্ৰী অৰবিন্দৰ মতে সৃষ্টি কি?

(What is creation according to Sri Aurobindo ?)

.....

.....

প্ৰশ্ন ৩ ঃ অৰবিন্দই আগবঢ়োৱা 'মায়া' ৰ দুটা উপায় কি কি?

(What are the two ways of understanding 'Maya' given by Aurobindo ?)

.....

.....

প্ৰশ্ন ৪ ঃ 'জ্ঞান আৰু অজ্ঞানতা উভয়ে ইটোৰ লগত সিটো অৱশ্যম্ভী ভাৱে বিৰোধী নহয়, বৰঞ্চ পৰিপূৰকহে'— কথাষাৰ সঁচা নে? (অৰবিন্দৰ সন্দৰ্ভত)।

["Knowledge and ignorance are not essestially oppossed to each other, but complementary ....." Is this statement true ? (Aurobindo)]

.....

.....

প্ৰশ্ন ৫ ঃ শ্ৰী অৰবিন্দই উল্লেখ কৰা সাতটা অজ্ঞানতা কি কি?

(What are the seven kinds of ignorance mentioned by Sri Aurobindo?)

.....

.....

সৃষ্টিৰ দ্বিতীয়টো প্ৰক্ৰিয়া হৈছে উৰ্দ্ধগমন নাইবা ক্ৰমবিকাশ নাইবা ক্ৰমবিবৰ্তন। আহঁক আমি এই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰোঁ —

৮.৫ ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদ

ক্ৰমবিকাশ বা ক্ৰমবিবৰ্তন হৈছে শ্ৰী অৰবিন্দৰ দৰ্শনৰ আত্মা। তেওঁৰ ক্ৰমবিবৰ্ত্তনবাদ মতবাদটো প্ৰধান আধাৰ, যাৰ চাৰিওফালে শ্ৰী অৰবিন্দৰ সমগ্ৰ দৰ্শনে প্ৰদক্ষিণ কৰে। ক্ৰমবিবৰ্ত্তন হৈছে এক ধাৰা যি উদঘাটন আৰু সৃষ্টিৰ ধাৰণৰ বিপৰীত। জড়, জীৱন আৰু মনত আত্মাৰ অধোগমনৰ হেতু এইবোৰে আত্মাৰ উচ্চতম ক্ষেত্ৰত উৰ্দ্ধগমন কৰিব পাৰে। সৃষ্টিত আত্মাই নিজকে জড়, জীৱন আৰু মনৰ মাজত জড়িত কৰে। ফলস্বৰূপে, জড়, জীৱন আৰু মনে সিহঁতৰ উৎসৰ পৰা উদ্ভৱ হ'বলৈ এক আবেগৰ অনুভৱ কৰে। সেয়ে এই কথা ক'ব পৰা যায় যে ক্ৰমবিকাশ "is a sort of home-sickness of the spirit" আত্মাই জড়ৰ আটাইতকৈ নিম্নতম কনালৈ অধোগমন কৰে আৰু সেই কাৰণে জড়ই নিজতকৈ উচ্চতম কিবা অৰ্থাৎ মনলৈ বিকশিত হ'বলৈ ইচ্ছা কৰে। ঠিক সেইদৰে মনত আত্মাৰো এক অধোগমন আছে। এইদৰে মনেও নিজতকৈ উচ্চতম কিবা এটালৈ অধোগমন কৰিবই লাগিব, সি হৈছে অতিমন (Supermind)। কিন্তু ক্ৰমবিবৰ্ত্তন

মনৰ সৈতে থমকি ৰ'ব নোৱাৰে, কিয়নো মন ইয়াৰ শেষ শব্দ নহয়। ই আগলৈ আৰু ওপৰলৈ গতি কৰিবই। শ্ৰী অৰবিন্দৰ দৰ্শনত ইয়ে হৈছে ক্ৰমবিবৰ্ত্তনবাদৰ আটাইতকৈ আশাবাদী যোজনা।

শ্ৰী অৰবিন্দৰ মতে ক্ৰমবিবৰ্ত্তন চেতনাৰ শক্তি বৰ্ধনৰ বাদে আন একো নহয়। ইয়াৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্যসূচক স্বভাৱ আছে, যিয়ে ক্ৰমবিবৰ্ত্তনৰ আন সকলো আকাৰক বুজায়। ক্ৰমবিবৰ্ত্তনৰ স্বৰূপক পুনাবৃত্তিমূলক (Repetitive) নাইবা আকষ্মিক (Emergent) হিচাপে নাইবা যান্ত্ৰিক বা উদ্দেশ্যমূলক (Leleological) হিচাপে ধাৰণ কৰা হয়। ক্ৰমবিকাশৰ পুনৰাবৃত্তিমূলক মতবাদে পৰামৰ্শ আগবঢ়ায় যে ক্ৰমবিকাশ সময়ত হোৱা এক প্ৰক্ৰিয়া যিয়ে কম নাইবা বেছি, নাইবা আকাৰৰ সদৃশ প্ৰকাৰসমূহৰক নিঃসৃত কৰে। একে ধৰণৰ সত্ত্বাৰ প্ৰকাৰক ব্যক্ত কৰিবলৈ ক্ৰমবিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াটো বৰ্ত্তি থাকে। অৰ্থাৎ ইয়াত অস্তিত্বৰ সত্ত্বাৰ সদৃশ প্ৰকাৰবোৰৰ পুনৰাবৃত্তি ঘটে। আকৌ, আকষ্মিক ক্ৰমবিকাশ বাদে বিশ্বাস কৰে যে ক্ৰমবিকাশৰ প্ৰতিটো স্তৰতে নতুন কিবা এটাৰ উদ্ভৱ হয়। ক্ৰমবিকাশৰ যান্ত্ৰিক মতবাদে অগ্ৰবৰ্তী চৰ্তসমূহৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত সকলো বস্তু বা বিষয়কে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা কৰে। আনহাতে, উদ্দেশ্যমূলক মদবাদে সকলোকে কিছুমান লক্ষ্য নাইবা উদ্দেশ্যৰ সৈতে সম্বন্ধীত কৰায়, যাক ক্ৰমবিকাশমূলক প্ৰক্ৰিয়াই উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আৰু শ্ৰী অৰবিন্দৰ ক্ৰমবিকাশৰ অখণ্ড মতবাদটোৱে এই সকলো প্ৰাসঙ্গিঁক বৈশিষ্ট্যকে বুজায়।

শ্ৰী অৰবিন্দৰ দৰ্শনত ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদটো হৈছে এক ত্ৰিগুণাত্মক প্ৰক্ৰিয়া, যিয়ে বিস্তীৰ্নকৰণ (Widening), বৰ্দ্ধিতকৰণ (Highteving) আৰু একত্ৰীকৰণ (Integration) ৰ প্ৰক্ৰিয়াক অন্তৰ্ভুক্ত কৰে। এইবোৰ হৈছে —

(ক) প্ৰথম উৎপাদক (Factor) টো হৈছে বিস্তীৰ্নকৰণ এই বিস্তীৰ্নকৰণ প্ৰক্ৰিয়াই প্ৰত্যেক নতুন উপাদান নাইবা নীতিৰ ক্ৰিয়াকলাপৰ বাবে পৰিসৰক যোগান ধৰাক নিৰ্দ্দেশ কৰে।

(খ) বৰ্ধিতকৰণ প্ৰক্ৰিয়াই উৰ্দ্ধগমণৰ এক প্ৰক্ৰিয়াক বুজায়। ই উৰ্দ্ধগমন কৰে মান বা শ্ৰেণীৰ পৰা আন এক মান বা শ্ৰেণীলৈ (Grade to grade), স্তৰৰ পৰা স্তৰলৈ (Level to level) ক্ৰমবিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াত নিম্ন মানৰ পৰা উচ্চমানলৈ যোৱাৰ এক গতি আছে।

(গ) গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎপাদনটো হ'ল একত্ৰিকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া। একত্ৰিকৰণৰ অৰ্থ হৈছে যেতিয়াই সকলো প্ৰাৰম্ভিক মান বা শ্ৰেণী এক উচ্চতম শ্ৰেণীত উপস্থিত হয়, তেতিয়া ই নিজৰ মাজত সকলোকে সামৰি লয় আৰু সিহঁতক ৰূপান্তৰ কৰে। ক্ৰমবিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াটোত, উচ্চতম মান লাভ কৰাটোয়ে নিম্নমানৰ বাতিলকৰণক নুবুজায়। ইয়াৰ পৰিবৰ্তে ইহঁত অপৰিবৰ্তিত হৈয়ে ৰয়। সেইবাবে একত্ৰিতকৰণে নিম্ন নীতিলৈ উচ্চতৰ নীতিবোৰৰ এক অধোগমণকেহে সূচায়।

ক্ৰমবিকাশৰ সমগ্ৰ শৃংখলাক দুটা গোলাৰ্ধত ভাগ কৰা হৈছে। উচ্চতৰটো অস্তিত্ব, চেতনা শক্তি, সুখ আৰু অতি মনৰ দ্বাৰা সংগঠিত। নিম্নটো জড় জীৱন আৰু মনৰ দ্বাৰা সংগঠিত। অৰবিন্দই এই সাৰটোক (৭) সত্ত্বাৰ ভাৰসাম্যতা হিচাপে ধাৰণা কৰিছে। এই কেইটাক পৰমসত্ত্বা

জড়লৈ অধোন্নিত হোৱাৰ ক্ৰমবিকাশৰ খোজৰ এক উৰ্দ্ধগমনৰ শৃংখল হিচাপেও ধৰা যায়। অৰবিন্দই এইবোৰক পৰমসত্ত্বাৰ সাতোঁটা তন্ত্ৰী (Chord) আখ্যা দিছে।

মানৰ সত্ত্বাই প্ৰথম তিনিটা জড়, জীৱন আৰু মনক স্পষ্ট ৰূপত ধাৰণ কৰে। কিন্তু প্ৰত্যেক মানুহৰে এক আভ্যন্তৰীণ আৰু পালনকাৰী আধ্যাত্মিক সত্ত্বাও আছে, যাক কোৱা হয় আত্মা। গতিকে এই সাতোঁটাৰ লগত আত্মাক যোগ কৰি আমি পৰমসত্ত্বাৰ আঠটা দিশ পাওঁ। এইবোৰক সুবিধানুযায়ী দুটা শাৰীত সজোৱা হৈছে —

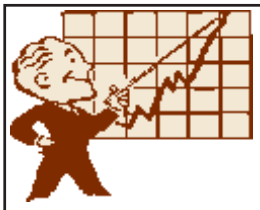
অস্তিত্ব	জড়
চেতনা-শক্তি	জীৱন
সুখ	ভৌতিক
অতিমন	মন

বাওঁহাতৰ শাৰীটোৱে জগতত আত্মাৰ অধোগমণক বুজাইছে আৰু সোঁহাতৰ শাৰীটোৱে নিৰ্দেশ কৰিছে আত্মাৰ প্ৰতি ব্যক্তিসত্ত্বাৰ উৰ্দ্ধগমণ। ক্ৰমবিকাশ প্ৰক্ৰিয়াৰ প্ৰথম নীতি হৈছে জড়। মন আৰু জীৱন আত্মাত উদ্ভৱ হয়। মন আৰু জীৱনৰ নীতিৰ উদ্ভৱৰ দ্বাৰা সত্য চেতনাত আত্মাৰ মুক্তি লাভ কৰিব নোৱাৰি। এই দুটা নীতিয়ে জড়ৰ স্বৰূপ আৰু কামৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটায়। কিন্তু এই দুয়োটাও জড়ৰ দ্বাৰা পৰিবৰ্ত্তিত আৰু পৰিনিত হয়। মূল সৃজনাত্মক শক্তি বস্তুগতও নহয়,অত্যাৱশ্যকীয়ও নহয় নাইবা মানসিকও নহয়, বৰঞ্চ স্বভাৱত অতি-প্ৰাকৃতিক। ই হৈছে আত্মাৰ শক্তি। সেয়ে জড়ৰ এক অখণ্ড আৰু পূৰ্ণ ৰূপান্তৰ পোৱাৰ উদ্দেশ্যে পৰাবোধমূলক নীতিৰ উদ্ভৱ হ'বই লাগিব।

জড়ৰ পৰা মনলৈ হোৱা ক্ৰমবিকাশৰ স্বৰূপ হৈছে অজ্ঞনতাৰ জৰিয়তে হোৱা এক ক্ৰমবিকাশ। পৰাবোধমূলক (Supermental) মৰ্য্যদা পাবলৈ ক্ৰমবিকাশ ওপৰলৈ অগ্ৰসৰ হ'বই লাগিব। ইয়াক পাব পৰা যায় কেৱল তেতিয়া যেতিয়া 'অতিমন' বা 'পৰামন' (Supermind) পাৰ্থিৱ চেতনালৈ অধোন্নিত হয়।

ক্ৰমবিকাশৰ জৰিয়তে একমাত্ৰ বৈজ্ঞানিক ভাৱে বৰ্ণনা কৰা হোৱা নাই, যিহেতু আমি নিজে নিজকে ইয়াৰ মাজত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ৰাখো আৰু ক্ৰমবিকাশৰ দ্বিতীয়টো স্তৰে আমাক আধ্যাত্মিক জগতলৈ লৈ যায়। আমাৰ চেষ্টাৰ বলতো আসন্ন আধ্যাত্মিক পৰিৱৰ্তণৰ এই প্ৰক্ৰিয়াক আমি সহজসাধ্য কৰি তুলবি পাৰো। আমি আমাৰ নিজ প্ৰচেষ্টাৰ দ্বাৰা মানসিক স্তৰত উপনীত হ'ব পাৰো আৰু মানসিক ৰূপক উচ্চতৰ আকাৰ বা ৰূপ 'পৰাবোধমূলক' লৈ ৰূপান্তৰ কৰিবলৈ সংগ্ৰাম কৰোঁ। সেইকাৰণে অৰবিন্দৰ ক্ৰমবিবৰ্ত্তণৰ মতবাদটো জাগতিক ক্ৰমবিকাশৰ বৰ্ণনাৰ লগতে ব্যক্তিৰো ক্ৰমবিকাশ। বাস্তৱত তেওঁ, স্বীকাৰ, কৰিছিল যে ব্যক্তি এক প্ৰকাৰৰ মাধ্যম,

যাৰ জৰিয়তে আত্মাই তাৰ সত্ত্বাক প্ৰকাশ আৰু উন্মুক্ত কৰে। সেয়ে ক'ব পৰা যায় যে ক্ৰমবিকাশৰ অখণ্ড মতবাদে ব্যক্তিসত্ত্বাৰ ক্ৰমবিকাশৰ মৌলিক বৈশিষ্ট্যসমূহৰো ব্যাখ্যা দিবলৈ প্ৰয়াস কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৬ ঃ শ্ৰী অৰবিন্দৰ মতে ক্ৰমবিকাশ মানে কি? চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

(What is evolution according to Sri Aurobindo? Write briefly.)

.....

.....

প্ৰশ্ন ৭ ঃ শ্ৰী অৰবিন্দৰ দৰ্শনত ক্ৰমবিকাশ মতবাদ ত্ৰিগুণাত্মক প্ৰক্ৰিয়া' — সেই ত্ৰিগুণাত্মক প্ৰক্ৰিয়া কেইটা কি কি উল্লেখ কৰক ?

("In the Philosophy of Aurobindo the theory of evalution is a tripple pro cess." - What are the tripple process? Mention)

.....

.....

প্ৰশ্ন ৮ ঃ শ্ৰী অৰবিন্দই ক্ৰমবিকাশৰ শৃংখলাটোক কি কি দুটা গোলার্ধত বিভক্ত কৰিছে? চমুকৈ উল্লেখ কৰক।

(What are the hemisperes into which Aurobindo divided the chain of evo lution? Mention briefly)

.....

.....

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- শ্ৰী অৰবিন্দৰ ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদটো সমসাময়িক ভাৰতীয় চিন্তাধাৰাৰ এক অপৰিহাৰ্য্য অংগ।

- ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদ গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটৰ দৰ্শনতো পোৱা যায়। কিন্তু প্লেটৰ মতবাদ অৰবিন্দৰ মতবাদৰ পৰা পৃথক।
- ক্ৰমবিকাশৰ গ্ৰীক ধাৰণাতো আধ্যাত্মিক দৃষ্টিকোণ আছে কিন্তু ই ব্যক্তিসত্ত্বা বিষয়ক আৰু স্থিৰ নহয়। চেতনাৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰাও অভিগমণৰ প্ৰতিষ্ঠা ইয়াত কৰা হোৱা নাই।
- শ্ৰী অৰবিন্দৰ দৰ্শনত চেতনাৰ বিভিন্ন মানৰ পৰা সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ সত্তা, 'আত্মা' ক আলোচনা কৰা হৈছে।
- তেওঁৰ দৰ্শনত সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ চেতনা হৈছে সৎচ্চিদানন্দ। ই হৈছে সৎ (Existence), Chit (Consciousness) আৰু আনন্দ (Bliss) ৰ সমাহাৰ।
- অৰবিন্দৰ দৰ্শনত এই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ সত্ত্বাক ধাৰণ কৰা হয় যেতিয়া সৃষ্টি ধাৰণাৰ উদয় হয়। সৃষ্টি ক্ৰমবিকাশ আৰু উদঘাটনৰ প্ৰক্ৰিয়া। ই আনন্দৰ এক প্ৰক্ৰিয়াৰ বাদে আন একো নহয়। যেতিয়া এই আনন্দ সৎচ্চিদানন্দৰ সৈতে জড়িত হয় তাক কোৱা হয় লীলা (Lila)।
- অৰবিন্দৰ মতে সৃষ্টি এক লীলা। সমগ্ৰ সৃষ্টি এক খেল।
- তেওঁৰ দৰ্শনত অজ্ঞানতা বা অবিদ্যা (Ignorance) য়ে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ঠাই দখল কৰিছে। অজ্ঞানতা জ্ঞানত বিৰুদ্ধ নহয়। ইহঁত দুয়ো সত্তাৰ দুটা ভিন্ন সমন্বয়পূৰ্ণ দিশ।
- শ্ৰী অৰবিন্দৰ দৰ্শনত সাত প্ৰকাৰৰ অজ্ঞানতাক দেখিবলৈ পোৱা যায়। মূল বা প্ৰাৰম্ভিক অজ্ঞানতা, জাগতিক অজ্ঞানতা, অহংবাদী অজ্ঞানতা, ক্ষণস্থায়ী অজ্ঞানতা, মানসিক অজ্ঞানতা, আন্তৰিক বা সাংগঠনিক অজ্ঞানতা আৰু ব্যৱহাৰিক অজ্ঞানতা।
- শ্ৰী অৰবিন্দই ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদক দুটা গোলাৰ্ধত আলোচনা কৰিছে — নিম্ন গোলাৰ্ধ আৰু উচ্চ গোলাৰ্ধ। তেওঁৰ দৰ্শনত ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদক জাগতিক আৰু ব্যক্তিসম্বন্ধীয় ক্ৰমবিকাশ উভয়ৰে বৰ্ণনা হিচাপে বুজা যায়।

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

1. Aurobindo, Sri: The Human Cycle, Pondichery, 1949
2. Foundation of Indian Culture, The Sri Aurobindo Library, New York, 1953
3. Choudhury, Haridas, (ed). The Integral Philosophy of Aurobindo, George Allen and Unwin Ltd. London, 1960

4. Das, Adhar Chandra. Sri Aurobindo and the Future of Maulcind, Calcutta University, 1934.
5. Das, Jutika. Karl Jaspers and New-Advaitism, Anwesha Publication, Panbazar, Assam, 2010.
6. Dutta, D.M. The Chief Currents of Contemparary Philosophy (of Europe, America, India and Japan) 1972.
7. Lal, B.K. Contemparary Indian Philosophy, Matilal Bararassidass Delhi, 1973.
8. Langlay, G.H. Sri Aurobindo, Indian Poet, Philosopher, Mystic, David Marlow Ltd. 1949.
9. Naravane, V.S. Modern Indian Thought - A Philosophical survey, Asia Publishing House, Bombay, 1964
10. Purani, A.B. Sri Aurobindo, some Aspects of his Vision, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1966.
11. Reddy, V. Madhusudan, Sri Aurobindo An Interpretation, Ed. by V.C. Joshi. Vikash Publishing House Pvt. Ltd. Delhi. 1973.

৮.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'সৎচ্চিদানন্দ' শব্দৰ আক্ষৰিক অর্থ হৈছে 'সৎ' মানে অস্তিত্ব 'চিৎ' মানে চেতনা আৰু 'আনন্দ' মানে উলাহ।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শ্রী অৰবিন্দৰ মতে, সৃষ্টি হৈছে আনন্দৰ অভিব্যক্তি। উল্লাস সৃষ্টিৰ গোপনীয়, যি জন্ম আৰু মৃত্যুৰো কাৰণ।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) ই- এক শক্তি, সাংগঠনিক আৰু সৃজনাত্মক
(খ) ভ্রম নাইবা মিছা ভাৱনা প্রস্তুতকাৰী কল -কৌশল।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সঁচা। (True)

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) মূল বা প্রাৰম্ভিক অজ্ঞানতা
(খ) জাগতিক অজ্ঞানতা
(গ) অহংবাদী অজ্ঞানতা
(ঘ) ক্ষণস্থায়ী অজ্ঞানতা

(ঙ) মানসিক অজ্ঞানতা

(চ) আভ্যন্তৰীণ বা সাংগঠনিক অজ্ঞানতা

(ছ) ব্যৱহাৰিক অজ্ঞানতা।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শ্ৰী অৰবিন্দৰ মতে, ক্ৰমবিকাশ চেতনাৰ শক্তি বৰ্ধনৰ বাদে আন একো নহয়। ই হৈছে সৃষ্টি নাইবা উদঘাটনৰ বিপৰীত। আত্মাই সৃষ্টিত নিজকে জড়, জীৱন আৰু মনৰ লগত জড়িত কৰায়।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) বিস্তীৰ্ণকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু

(খ) বৰ্ধনৰ প্ৰক্ৰিয়া

(গ) একত্ৰীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) নিম্ন গোলাৰ্ধ আৰু

(খ) উচ্চ গোলাৰ্ধ।

৮.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) অতি চমু প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ অৰবিন্দৰ দৰ্শনৰ মূল লক্ষ্য কি ?

প্ৰশ্ন ২ ঃ অৰবিন্দৰ দৰ্শন এক অখণ্ড ভাৱবাদ হয়নে ?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ গ্ৰীক দাৰ্শনিকসকল ক্ৰমবিকাশৰ মতবাদৰ লগত জড়িত হয়নে ?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ 'লীলা' বুলিলে কি বুজে ?

প্ৰশ্ন ৫ ঃ 'সৎচ্চিদানন্দ' এক ত্ৰয়াত্মক নীতিৰ সমাহাৰ হয়নে ?

প্ৰশ্ন ৬ ঃ ক্ৰমবিকাশৰ দুটা গোলাৰ্ধ কি কি ?

প্ৰশ্ন ৭ ঃ 'মায়া' ৰ দুটা অৰ্থ কি কি ?

(খ) চমু প্ৰশ্ন (প্ৰায় ১৫০ শব্দৰ ভিতৰত প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ চমুটোকা লিখক ।

(ক) সৃষ্টিৰ মতবাদ

(খ) উদঘাটনৰ মতবাদ

প্ৰশ্ন ২ ঃ অজ্ঞানতাৰ সাতটা স্তৰৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ 'মায়া' ৰ ওপৰত এটি চমুটোকা যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ সত্ত্বাৰ সাতটা তন্ত্ৰ কি ? চমু ব্যাখ্যা কৰক।

(গ) দীঘল প্ৰশ্ন (প্ৰায় ৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন **১** ঃ মায়া আৰু সৎচ্চিদানন্দৰ মাজৰ সম্পৰ্ক ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন **২** ঃ ক্ৰমবিকাশ মতবাদক বহলাই আলোচনা কৰক।

****

কাকতৰ নাম ঃ পাঠ্যবিষয়ৰ কোড (সাংকেতিক সংখ্যা) ঃ

আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ (CIQA)
কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ বাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
নগৰ কার্যালয়, হাউছফেড কমপ্লেক্স, গুৱাহাটী-০৬

পাঠ্যবিষয় সন্দর্ভত শিক্ষার্থীৰ সঁহাৰি

প্ৰিয় শিক্ষার্থী,

ওপৰত উল্লেখ কৰা পাঠ্যবিষয়টোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ বহুমূলীয়া মতামত আৰু মন্তব্য বিচৰা হৈছে। আপোনাৰ সঁহাৰিয়ে আমাক ভৱিষ্যৎ স্ব-শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰৰ মান উন্নত কৰাত সহায় কৰিব। অনুগ্ৰহ কৰি তলৰ প্ৰবিৰৱণবোৰৰ বিপৰীতে আপোনাৰ মতামত উপযুক্তভাৱে প্ৰতিফলিত কৰা বিকল্পটোত চিন দিয়ক। মন্তব্যৰ সৈতে সম্পূৰ্ণ সঁহাৰি জনোৱাৰ পাছত পৃষ্ঠাটো ফালি তলৰ ঠিকনাত ডাকযোগে প্ৰেৰণ কৰে যেন।

সঞ্চালক,
আভ্যন্তৰীণ গুণগত আশ্বাসন কেন্দ্ৰ, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ বাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
হাউছফেড কমপ্লেক্স, দিছপুৰ, গুৱাহাটী-০৬
ই-মেইল ঠিকনা ঃ ciqa@kkhsou.in

১) পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্ভুক্ত অধ্যায়বোৰ পঢ়িবলৈ আপুনি আনুমানিকভাৱে কিমান ঘণ্টা ব্যয় কৰিলে ? [ ] [ ] [ ]

২) খণ্ডটো অধ্যয়ন কৰাৰ অন্তত তলৰ প্ৰবিৰৱণবোৰ সন্দর্ভত আপোনাৰ মতামত ব্যাখ্যা কৰক (✓ চিন দিয়ক)

ক্ৰমাংক	প্ৰবিৰৱণ	দৃঢ়ভাৱে একমত	একমত	একমতো নহয় অসন্মতো নহয়	অসন্মত	দৃঢ়ভাৱে অসন্মত
i)	পাঠ্যবিষয়ৰ স্ব- শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰে প্ৰতিটো অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে ধার্য কৰি লোৱা শিক্ষণ উদ্দেশ্যবোৰ পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
ii)	স্ব- শিক্ষণ সামগ্ৰীত সন্নিৱিষ্ট অধ্যায়বোৰে মোৰ শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তা আৰু প্ৰত্যাশা পূৰণ কৰিব পাৰিছে					
iii)	অধ্যায় লেখক/ লেখিকাসকলৰ পাঠ্যবিষয়ত সন্নিৱিষ্ট পাঠসমূহৰ উত্তম জ্ঞান আছে					
iv)	অধ্যায়বোৰত সন্নিৱিষ্ট পাঠবোৰৰ ভাষা আৰু বিষয়বস্তু মই সহজে বুজি পোৱা ধৰণে উপস্থাপন কৰা হৈছে					
v)	অধ্যায়বোৰত কার্যকলাপত ভাগ ল'ব পৰাকৈ/অনুশীলনীত অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰাকৈ পর্যাপ্ত সুযোগ আছে					
vi)	ধাৰণাবোৰ স্পষ্ট কৰিবলৈ পর্যাপ্ত চিত্ৰ (ৰেখাচিত্ৰ, তালিকা ইত্যাদি) সংলগ্ন কৰা হৈছে					
vii)	পাঠবোৰত সন্নিৱিষ্ট বিষয়বস্তুসমূহ চিত্তাকর্ষক, প্ৰাসংগিক আৰু শেহতীয়া তথ্যভিত্তিক					
viii)	'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' শিতানৰ প্ৰশ্নবোৰ যথেষ্ট উপযোগী					
ix)	'আৰ্হি প্ৰশ্ন' আৰু 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান' শিতান দুটাই মোক যথেষ্ট উপকৃত কৰিছে					

অতিৰিক্ত মন্তব্য (অনুগ্ৰহ কৰি মুকলিমুৰীয়াকৈ মতামত আগবঢ়াওক) ঃ

৩) আপোনাৰ মতে স্ব-শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰৰ কোনকেইটা দিশ সবাতোকৈ ফলপ্ৰসূ হৈছে?

---

৪) স্ব-শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰৰ সামগ্ৰিক গুণ উন্নত কৰিবলৈ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ বাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে কেনেধৰণৰ পৰিৱর্তন/উন্নতি সাধন কৰিব পাৰে বুলি আপুনি ভাবে?

প্ৰ-পত্ৰ পূৰাবলৈ সময় উলিওৱাৰ বাবে আপোনাক ধন্যবাদ জনালোঁ।